

УДК 330.101(075.8)

DOI: 10.31359/2312-3427-2019-2-88

В.Ф. Невлад, канд. екон. наук, доцент

<https://orcid.org/0000-0002-3305-9557>

nevlady@ukr.net

О.В. Макушок, канд. екон. наук, доцент

ORCID - 0000-0003-4584-4074

olgamakushok@gmail.com

Ю.П. Мазур, канд. екон. наук, доцент

<https://orcid.org/0000-0003-1146-4145>

mazur_mae@ukr.net

Уманський національний університет садівництва

ФОРМУВАННЯ РИНКОВОГО МЕХАНІЗМУ ГОСПОДАРЮВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню сутності впливу соціально-економічних та організаційно-економічних відносин на формування ринкового механізму АПК України. Вивчено ринкову систему, в центрі якої лежать товарно-грошові відносини та підприємництво яке засноване на ефективному веденні господарства. Проаналізовано особливості ринкової економіки основою якої є конкуренція та цінова політика яка є основним чинником конкурентоспроможності. Досліджено систему попиту та пропозиції на основну сільськогосподарську продукцію та обсяги експорту продовольства до ЄС. Доведено необхідність втручання держави в цінову політику сільськогосподарської галузі країни.

Ключові слова: *ринок, галузь, сільськогосподарська продукція, конкурентоспроможність, ринкова економіка, ринковий механізм, цінова політика.*

Постановка проблеми. Сучасна економіка являє собою синтез багатьох галузей, що функціонують в умовах ринку. Всі сфери людської діяльності охоплює система ринкових відносин, включаючи цінності, працю, знання, економічні та духовні інтереси, а також вільне підприємництво та конкуренцію між виробниками. Саме, ринкові взаємовідносини та цінова кон'юнктура виступають каталізаторами ділової активності та ініціативи сільгоспвиробників. Як свідчить практика, відсутність відповідного рівня економічних реформ на ринку

сільськогосподарської продукції та чимала заполітизованість призвели аграрну галузь економіки у вкрай важкий стан. На основі цього зменшилось виробництво сільськогосподарської продукції, продукції тваринництва, скоротилися потужності переробних підприємств. Відповідно пріоритетність формування аграрної політики України не викликає сумнівів, однак це можливо зробити виключно за умови використання чітких ринкових механізмів, що, у свою чергу, сприятиме розширенню виробництва, удосконаленню конкурентоспроможності продукції, цінової політики та підвищенню попиту на сільськогосподарську продукцію та продукти її переробки. Тому, в такій ситуації основою повинно бути, державне регулювання яке повинно доповнювати такий ринковий механізм, що в сукупності буде становити єдину систему макроекономічного регулювання всього сільськогосподарського комплексу в умовах ринкової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одні із вчених надають перевагу ринковому механізму функціонування аграрного сектору, інші ж пріоритетним вважають значення державного регулювання ринкової економіки. Відповідно, поєднання впливу держави з ринковими регуляторами зможе забезпечити більш швидкий вихід аграрного сектору з кризи. Завдання та перспективи агропромислового комплексу в умовах ринкових відносин досліджувалися у працях таких науковців, як Бондаревська К. В. [1], Бородін О. Д. [2], Габор В.С. [3], Хоменко О. І. [10] та ін. Дослідження проблеми конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств мають широкий діапазон. Дослідженням в цій сфері присвячені праці Кулицького С. [7], Прокопця Л.В. [9] та ін. Отже, економічна наука приділяє велику увагу розв'язанню цих проблем. Тому в сучасних умовах господарювання виникає необхідність щодо узагальнення всіх наукових напрацювань в цьому напрямі та проведення подальших досліджень з урахуванням вимог цивілізованого ринку.

Формування цілей статті. Зважаючи на вищевикладене, особливо актуальним в умовах активізації глобалізаційних та інтеграційних процесів стає вивчення ринкових економічних відносин які відбуваються на ринку сільськогосподарської продукції. Головною метою цієї статті є визначення основних теоретичних аспектів ринкової економіки в АПК (попиту, пропозиції, ціноутворення та конкурентоспроможності)

Виклад основного матеріалу досліджень. Ринок є одним із способів організаційно-економічних зв'язків, характерними ознаками яких є: комерційний характер, конкуренція, ціноутворення яке утворюється на

основі попиту та пропозиції, використання досягнень науково-технічного прогресу, підвищення якості товарів та послуг та самостійність учасників економічного процесу. Найбільшими суттєвими функціями ринку є забезпечення організаційно-економічних зв'язків між виробниками і споживачами продукції з урахуванням попиту та пропозиції, підвищення якості товару та послуг, визначення конкурентоспроможності продукції та її цінової політики [1].

Ринкова економіка пройшла різні етапи розвитку, зазнавши якісних та сутнісних змін. Сучасні ринкові відносини є продуктом тривалої еволюції товарно-грошових відносин та держави як одного з найважливіших інститутів регулювання суспільних відносин [3]. Але, серед усіх форм і методів господарювання часто виділяють, ринкову систему, в центрі якої лежать: товарно-грошові відносини, підприємництво яке засноване на ефективному веденні господарства.

Основою соціально-економічної ринкової системи завжди була і є ринкова економіка. Її основними ознаками є: свобода підприємницької діяльності і ринкове виробництво, здатне конкурувати не тільки на внутрішньому, а й на зовнішніх ринках, стабільний курс грошової одиниці, її конвертованість на міжнародному валютному ринку, повноцінна ринкова інфраструктура з усіма її складними атрибутами, потужний інтелектуальний і науково-технічний потенціал, сприйнятливість господарств до наукових досліджень та технологічних досягнень. Таким чином, ринкову економіку можна визначити, як економіку, яка основана на еквівалентному обміні товарів та послуг і регулюється під дією законів вартості, попиту і пропозиції, середнього прибутку тощо.

Сільське господарство відіграє важливу роль в розвитку ринкової економіки нашої держави, оскільки воно є висококонкурентною галуззю, в яку входить чимала кількість незалежних підприємств, які виробляють аналогічні товари та в майбутньому може стати одним із найбільших експортерів. Всьому цьому сприяють чималі масштаби земельних угідь та родючість земель [1].

Сільське господарство, як основна галузь має чималу кількість особливостей, що значною мірою впливають на результати діяльності підприємств на ринку. Останніми роками на вітчизняному ринку суттєво зростають обсяги торгівлі основною продукцією сільськогосподарського виробництва через збільшення його пропозиції і попиту [8]. Для представлення об'єктивних даних, щодо виробництва сільськогосподарської продукції (за виключення впливу цінової політики) більш доцільно провести аналіз обсягів виробництва основних видів сільськогосподарської продукції (табл. 1).

1. Обсяг виробництва основної сільськогосподарської продукції, тис. т.

Продукція	Рік				
	2014	2015	2016	2017	2018
Зернові та зернобобові культури, тис. т	63859,3	60125,8	66088,0	61917,0	70057,0
Насіння соняшнику	10133,8	11181,1	13626,9	12236,0	14165,0
Буряк цукровий	15734,1	10330,8	14011,3	14882,0	13968,0
Картопля	23693,4	20839,3	21750,3	22166,6	19073,0
Овочеві культури	9637,5	9214,0	9414,5	9286,0	9440,0
Плодові та ягідні культури	1999,0	2153,0	2007,0	2048,0	2571,0

Джерело: Складено за даними [5]

**без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції*

Аналізуючи дані таблиці, можна стверджувати, що виробництво зернових та зернобобових культур, насіння соняшнику, овочевих культур, плодових та ягідних культур має тенденцію до зростання хоча подекуди воно є нестабільним.

За досліджуваний період така ж ситуація складається щодо виробництва продукції тваринництва (табл. 2.).

2. Обсяг виробництва основної продукції тваринництва, тис. т.

Продукція	Рік					Відношенн я 2018 до 2014рр (%).	Відношенн я 2018 до 2017рр. (%).
	2014	2015	2016	2017	2018		
М'ясо	2359,6	2322,6	2323,6	2318,2	2392,6	1,4	3,2
Молоко	11132,8	10615,4	10381,5	10280,5	10160,4	-8,7	-1,2
Яйця, млн шт	19587,3	16782,9	15100,4	15505,8	16100,0	-17,8	3,8

Джерело: Складено за даними [4]

Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

В період з 2014 по 2018 рр. виробництво такого продукту, як м'ясо зростає, в той час як виробництво яєць та молока незначно падає. Що неможливо сказати в порівнянні з 2017 р. де виробництво яєць зросло на 3,8 %. Тож необхідно відмітити те, що економічна ситуація, яка складається на ринку певною мірою залежить від обсягів виробництва сільськогосподарської продукції яка користується попитом на ринку. Це відкриває значні можливості для розвитку вітчизняного аграрного експорту, хоча і створює певні ризики, пов'язані зі зміною світових цін на сільськогосподарську продукцію

На даний час збільшуються обсяги експорту сільськогосподарської продукції та продовольства до ЄС. Так, за інформацією Міністерства аграрної політики та продовольства України, експорт української аграрної продукції до країн Євросоюзу за січень – грудень 2017 р. становив 5,8 млрд дол. і збільшився на 37,1 % порівняно з аналогічним періодом 2016 р. Зростання українського експорту в країни ЄС у міністерстві пояснили збільшенням поставок нішевих перероблених і готових харчових продуктів. Зокрема, експорт м'яса птиці у 2017 р., порівняно з 2016 р., зріс на 64,9 млн дол. – до 133,7 млн дол.; продуктів з борошна й крупи – на 32,4 млн дол., до 96,1 млн дол.; соків – на 28,3 млн дол., до 70,7 млн дол.; меду – на 25,5 млн дол., до 98,8 млн дол.; кондитерських виробів – на 15,4 млн дол., до 38,2 млн дол. Крім того, з початку 2018 року було експортовано понад 2,8 млн тонн олійних культур, що відповідає рівню 2017 року. Що ж стосується національних ринків країн, які є членами ЄС, то великими торговими партнерами України у ЄС є Нідерланди з часткою 18 % від українського аграрного експорту до ЄС, Іспанія – 14,3 %, Польща – 13,2 %, Італія – 12 % і Німеччина – 10,5 %. При цьому варто пам'ятати, що застосування тимчасових додаткових торговельних преференцій ЄС для деяких видів української аграрної продукції здійснюватиметься, починаючи з 2018 р., протягом трьох років [7].

Наступна особливість ринкової економіки полягає у прийнятті важливих економічних рішень, що виробляти, скільки ресурсів потрібно використати у виробництві, які потрібні ціни і т.д. Саме такі рішення, пов'язують приватну власність з надзвичайною здатністю ринкової економіки швидко і правильно реагувати в більшості випадків на світові економічні умови, що швидко змінюються.

Але, все ж таки, основною і характерною особливістю ринкової економіки є конкуренція, яка сприяє найефективнішому використанню

ресурсів. Таким прикладом є конкуренція в сільському господарстві. Проте тут вона має певні особливості, зумовлені низкою специфічних чинників, зокрема тим, що земля є предметом і водночас знаряддям виробництва. Різноманітність форм господарювання в сільському господарстві, його багатогалузевий характер зумовлюють існування різних видів конкуренції. Але, основною з них на ринку сільськогосподарської є вільна, нецінова конкуренція.

На цьому ринку безліч незалежних продавців, а отже, ціна автоматично встановлюється на середньому рівні і впливати на неї окремі продавці не можуть. Продукція сільського господарства практично однорідна і стандартизована, тому виробник обмежений у рекламуванні свого товару, йому важко виділити якості, властиві тільки його продукції [9]. Наприклад, все зерно повинно бути стандартним, без будь-яких особливостей. Тому конкуренція на ринку сільськогосподарської продукції проявила себе, як суперництво серед виробників з приводу її реалізації, та між споживачами з приводу купівлі однотипних видів продукції.

Аналізуючи конкуренцію на ринку сільськогосподарської продукції неможливо оминати її цінову політику яка є основним чинником конкурентоспроможності. Тому основою ринкової економіки завжди була і є система ціноутворення. Як відомо, утворення ринкових цін на сільськогосподарську продукцію визначається продавцями та покупцями їх окремими угодами. Зокрема, ціни на сільськогосподарську продукцію та продукти її переробки, характеризуються тенденцією до зростання [2]. Це можна пояснити тими інфляційними процесами які відбуваються на даний час в вітчизняній економіці і відображають здорожчання практично всіх ресурсів, які задіяні у національному господарстві. Тому в умовах ринку ціни ніколи не бувають сталими, а постійно змінюються (табл. 3).

Дані таблиці свідчать, що ціни на сільськогосподарську продукцію характеризуються нестійкістю і мають тенденцію до зростання. Так, середні ціни реалізації на продукцію яка користується чималим попитом з кожним роком зростають: картопля в порівнянні з 2016 роком зросла на 42,3%, тварини сільськогосподарські живі – на 48,3% , молоко - 39,2%, яйця -44,3%. Але досліджуючи одну і ту ж продукцію за роками можна стверджувати що цінова політика має тенденцію до чималого коливання, на яку впливають і інфляційні процеси.

3. Середні ціни реалізації продукції сільського господарства, 2016-2018рр. грн/т

Продукція	Рік			Відношення, 2018р. до2016р., %
	2016	2017	2018	
Культури зернові та зернобобові	3414,0	3771,6	4315,0	26,4
Насіння культур олійних	8656,1	9132,0	9318,3	7,7
Буряк цукровий фабричний	848,6	825,3	749,0	-11,7
Картопля	2631,8	3296,3	3746,0	42,3
Культури овочеві	3924,2	4136,1	4448,0	13,3
Культури плодові та ягідні	5863,8	8766,6	5054,0	-13,8
Тварини сільськогосподарські живі	22468,0	31838,4	33331,2	48,3
Молоко	5461,8	7234,0	7602,4	39,2
Яйця, грн за тис.шт	1108,7	1145,9	1600,3	44,3
Всього	56393	72163,2	72182,2	28,0

Також, для врахування зміни цін використовують різні індекси. Індекс цін на сільськогосподарську продукцію є середньозваженою величиною, що враховує зміну середньої ціни на всі основні її види, з урахуванням усіх каналів реалізації (табл. 4).

4. Порівняння індексів інфляції та цін на сільськогосподарську продукцію

Рік	Індекс інфляції	Індекс цін агропродукції	Різниця, (%)
2016	112,4	107,6	-4,8
2017	113,7	111,8	-1,9
2018	109,8	104,4	-5,4

Джерело: Складено за даними [6]

З даних таблиці можна спостерігати, що протягом 2016 – 2018рр. індекс інфляції завжди перевищував індекс цін. У 2017 році різниця між цими показниками була найменшою і склала 1,9%. Але у 2018 році вона

зросла на 3,5 %. Що є негативною ситуацією яка повною мірою складається для виробників сільськогосподарської продукції.

Цінова нестабільність стверджує про те, що економічна політика в цілому по відношенню до сільського господарства є нестабільною і невизначеною. Це також, обумовлено погодними умовами, хворобами, забезпеченістю добривами, засобами захисту рослин. Але, для того, щоб зменшити негативний вплив природних явищ на ціни та надлишки врожаю, держава має здійснювати регулювання ринку сільськогосподарської продукції шляхом встановлення митних ставок, квот, інших заборон, тощо.

Висновки. За результатами аналізу сучасні підходи формування ринкового механізму завжди повинні визначатися регулюванням співвідношення попиту і пропозиції, формуванням параметрів виробництва з урахуванням інтересів і реакції споживача, вільного ціноутворення на товари відповідно до витрат виробництва, створенням конкурентного середовища між сільгоспвиробниками, розвитку приватної форми власності на предмети виробництва, вільного прийняття рішення в процесі виробництва та просування товарів, забезпечення рівноправних умов при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.

Проведені дослідження засвідчили і те, що на ефективність українського аграрно-продовольчого ринку в значній мірі має впливати рівень державного регулювання цінової політики.

Бібліографічний список.

1. Бондаревська К.В. Тенденції розвитку аграрного сектору економіки України // Економіка АПК. – 2014. – № 11. – С. 36–42.

2. Бородін О.Д. Еволюція теоретичних основ державного. Регулювання економіки. Економічні науки. International Scientific Journal. 2015. – № 8. – С. 97-98.

3. Габор В.С. Формування механізму господарювання аграрних підприємств в умовах ринку // Зб. наук. пр. Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – Мелітополь, 2014. – № 3 (27). – С. 68-69.

4. Державна служба статистики України. Статистична інформація. Сільське, лісове та рибне господарство. Виробництво основних видів продукції тваринництва URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 23.02.2019).

5. Державна служба статистики України. Статистична інформація. Сільське, лісове та рибне господарство Виробництво основних сільськогосподарських культур URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 23.02.2019).

6. Індекс цін на сільськогосподарську продукцію URL: [https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/agproprice/2016, 2017, 2018](https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/agproprice/2016,2017,2018). (дата звернення: 25.02.2019).

7. Кулицький С. Сучасний стан української зовнішньої торгівлі, *ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ* Зовнішня торгівля України: стан, проблемий перспективи URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3600:suchasnij-stan-ukrajinskoji-zovnishnoji-torgivli-&catid=64&Itemid=376 (дата звернення: 23.02.2019).

8. Особливості сільського господарства як галузі URL: https://pidruchniki.com/1298010836230/ekonomika/osoblivosti_silskogo_gospodarstva_galuzi (дата звернення: 25.02.2019).

9. Прокопець Л.В. Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. – 2016. – Т. 21. – Вип. 6. – С. 99-102.

10. Хоменко О.І. Аграрний ринок України. Стан та тенденції розвитку сільськогосподарських підприємств. Ефективна економіка. – 2017. – № 12. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5974> (дата звернення: 27.02.2019).

В.Ф. Невлад, О.В. Макушок, Ю.П. Мазур. Формирование рыночного механизма хозяйствования аграрных предприятий Украины. Стаття посвящена необхідності изучения впливу сутності соціально економічних і організаційно - економічних відносин на формування ринкового механізму агропромислового комплексу України. Изучено ринкову систему, в центрі якої лежать товарно грошові відносини і підприємство, яке ґрунтується на ефективному веденні господарської діяльності. Проаналізовано особливості ринкової економіки, основою якої є конкуренція і ціноутворення, яке є основним фактором конкурентоспроможності. Досліджено систему попиту і пропозиції на основні види сільськогосподарської продукції і її експорт до ЄС. Доведено необхідність державного втручання в цінову політику сільськогосподарської галузі країни.

Ключевые слова: рынок, промышленность, сельскохозяйственная продукция, конкурентоспособность, рыночная экономика, рыночный механизм, ценовая политика.

V.F. Nevlad, O.V. Makushok, Yu.P. Mazur. Formation of mmechanism of management of agrarian enterprises of Ukraine. Modern economics is a synthesis of many branches, which are getting adapted under market conditions. Market relations and price conjuncture are catalysts of business activity and initiatives of producers.

Formation of market economics is based on constituent parts of management mechanism such as: price formation, finance and credit system, investment and innovational policy, material and technical supply, social protection of community. The level of relations between the main market spheres determines the level of development of material and social wellbeing of community as well as the state of economic model of development. Market demonstrates a specific mechanism of relations of economically separate subjects of management that is based on using goods and monetary relations and competitiveness. Terms of market functioning are based on separating labor and specialty, proper market volume, price formation that is dynamically changing under the influence of demand and proposition, free goods and service exchange, competitiveness between goods producers, struggling for consumers, a developed credit and monetary system.

Modern approaches to formation of a market mechanism are to be always defined by regulating balance between demand and proposition, the formation of producing indices considering interests and reactions of consumers, free price formation for goods according to expenses of an enterprise, formation of a competitive environment between producers, development of private form of ownership for producing goods, making free decisions during the process of production and selling goods, supplying equal terms while implementing foreign economic activities.

Investigations that were held demonstrated the effectiveness of Ukrainian agrarian and food market must be influenced by the level of state regulation of price policy at great extent.

Key words: market, industry, agricultural production, competitiveness, market economy, market mechanism, price policy.

Стаття надійшла до редакції: 22.03.2019 р.